Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale”, cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial *Dezvoltarea Resurselor Umane* 2007-2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758. Titlurile şi drepturile de proprietate intelectuală şi industrială asupra rezultatelor obţinute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparţin Academiei Române.

ASPECTE ALE ANALOGIEI LEXICO-SEMANTICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ STUDIU DE CAZ: PUNE(RE) < LAT. PONERE

Cristian Moroianu

Cuvinte-cheie: familie lexicală, familie etimologică, limbă literară, dublet etimologic, structură latină.

Keywords: lexical family, etymological family, literary language, etymological doublet, Latin structure.

Importanţa contribuţiei fondului lexical latin moştenit în configurarea vocabularului românesc vechi şi modern merită a fi discutată şi reevaluată, în ciuda evidenţei ei, cel puţin din câteva motive: pe de o parte, lexicul primar reprezintă modelul pe baza căruia s-a conformat, treptat şi implicit, pe cale analogică intuitivă şi firească, întregul mecanism lingvistic românesc; pe de altă parte, el a fost considerat, principial şi programatic, începând cu epoca modernă, principala sursă analogică de îmbogăţire şi de modernizare a vocabularului limbii noastre; în sfârşit, el reprezintă, inclusiv la nivelul actual de evoluţie a limbii, direct sau prin intermediari romanici, un model analogic la nivelul limbii literare standard, utilizat, de regulă în cunoştinţă de cauză, de vorbitorii mediu instruiţi pentru crearea, prin mijloace interne, de noi unităţi lexicale. Pentru a argumenta, o dată în plus, caracterul de model structural, la toate nivelurile de limbă, al lexicului moştenit, în întreaga lui complexitate, am ales, ca studiu de caz, situaţia verbului *pune(re),* rezultatul firesc al lat. *ponere,* de uz general în română, relativ rar şi cu sensuri speciale în celelalte limbi romanice, în mod particular în franceză (*pondre*) şi italiană (*porre*). Caracterul particular al lui *pune(re)* este acela că reprezintă unul dintre verbele moştenite cu o deosebită capacitate analogică derivativă şi, în acelaşi timp, cu o capacitate de “intuiţie” a radicalului comun, la nivelul unui vorbitor mediu instruit, în cadrul unei impresionante familii lexico-etimologice privite în sensul cel mai larg cu putinţă. În ciuda caracterului polisemantic al verbului moştenit *pune,* majoritatea componentelor familiei sale sunt analizabile semantic prin raportare la acesta. În acelaşi timp, situaţia verbului *pune(re)* şi a familiei sale oferă un bun prilej pentru discutarea unor probleme subtile de etimologie, asupra cărora cercetătorii lexicologi au evitat să se oprească, fapt care a determinat diverse inconsecvenţe la nivel lexicografic. În sfârşit, acest studiu de caz îmi oferă un bun prilej pentru a propune unele dintre constantele mele convingeri lexicologice privitoare la relaţia dintre calc, românizare şi adaptare, de diverse tipuri, a etimoanelor externe pătrunse în limba română.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

Una dintre principalele probleme întâmpinate a fost structurarea materialului oferit de principalele dicţionare româneşti explicative şi etimologice (DA/DLR, DELR[1], DEX, MDN, DEXI, MDA). Am încercat să aranjez componentele familiei lexico-etimologice în aşa fel încât să iasă în evidenţă relaţiile dintre ele şi simetria analogică a creaţiilor lexicale. Din punctul meu de vedere, familia lexicală reprezintă totalitatea unităţilor lexicale create în interiorul unei limbi prin derivare, compunere, conversiune sau prin alte mijloace (trunchiere, contaminaţie, specializarea lexico-morfologică a variantelor etc.) şi care se raportează, direct sau în etape succesive, la un cuvânt radical neanalizabil din punct de vedere lexical[2]. În sens mai larg, familia lexicală include şi creaţiile lexicale de tip mixt, respectiv calcurile de structură morfematică şi cele lexico-gramaticale, care presupun raportarea directă şi evidentă la un cuvânt radical. În aceeaşi interpretare, înţeleg prin familie etimologică, la nivelul unei singure limbi, totalitatea creaţiilor interne, creaţiilor mixte şi a împrumuturilor analizabile sau semianalizabile care se raportează etimologic, mai mult sau mai puţin evident, formal şi semantic, la un cuvânt radical, considerabil ca punct de referinţă (unitate lexicală fundamentală prin prolificitate şi prin capacitate analogică)[3].

Verbul *pune(re)* este, aşadar, un cuvânt polisemantic, regulat, care face parte din fondul principal lexical şi din vocabularul reprezentativ al limbii române, fiind, în acelaşi timp, component a numeroase unităţi frazeologice, mai vechi sau mai noi, creaţii interne sau mixte. Interesant şi util discuţiei care urmează este faptul că, spre exemplu, dintre numeroasele sensuri atestate în dicţionare, multe fac trimitere la componentele familiei sale lexicale: expresiilor sau sintagmelor *a pune în discuţie, a pune în pericol, a pune pe pânză sau pe note/muzică, a pune pe hârtie, a pune lacăt la gură, a se pune contra, a pune pe cineva sub călcâie, a pune la loc, a-şi pune ceva în minte* etc.[4] le corespund, succesiv, verbele *propune*, *expune*, *transpune*, *compune*, *impune*, *opune*, *depune*, *dispune*, *supune*, *repune*, *presupune* etc. El are, la nivelul limbii române, numeroase derivate directe, de uz general sau particulare, populare sau la nivel literar, mai vechi sau mai noi, exclusiv interne sau modelate după modele străine: *contrapune* vb. "a pune în opoziţie, a opune" (din *contra*[1]*-* + *pune*); *contrapunere* s.f. (din *contrapune* + *-re*); *contrapus, -ă* adj. (obţinut prin conversiune din part. vb. *contrapune*); *propune*[1] vb. (reg.) "a pune din nou" (din *pro*[2]*-* + *pune*); *puietoare* adj. f. (înv., în sintagma spiţă ~) "grad pozitiv" (din *pune* + *-itoare*)[5]; *puitoare* s.f. "lucrătoare în tipografie" (din *pune* + *-itoare* sau din *puitor*); *puitor*[1] s.m. (înv.) "lucrător tipograf care alimentează cu coli de hârtie presa de imprimat" (din *pune* + *-itor*); *puitor*[2] s.n. (în sintagma ~ *de mine*) "navă militară amenajată pentru

[1] *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I, literele A-B, coordonatori: acad. Marius Sala şi Andrei Avram, responsabil de volum: Doru Mihăescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

[2] Vezi o definiţie similară la Groza (2004: 104): „Toate creaţiile interne deductibile dintr-un cuvânt de bază existent în română, care au, în felul acesta, o rădăcină comună şi sunt înrudite ca înţeles alcătuiesc o familie lexicală". Vezi şi definiţia dată familiei lexicale din perspectivă etimologică de către Negomireanu (1994: 57): „Conceptul de familie lexicală (…) are în vedere o asociere de cuvinte prin raportare la un element-bază comun, având coeziune morfematică şi coerenţă semantică".

[3] O poziţie diferită în relaţia dintre familia lexicală şi familia etimologică se poate vedea la Mărănduc (2008: 39). Autoarea inversează raportul tradiţional dintre cele două concepte, subsumând familiei lexicale totalitatea cuvintelor analizabile formal şi semantic grupabile în jurul unui morfem lexical de bază, indiferent de caracterul lor intern sau extern, analizabil sau semianalizabil, iar familiei etimologice, cuvintele total analizabile la nivelul limbii române.

[4] Pentru care vezi DLR, s.v.

[5] În MDA, s.v., apare sufixul *–ătoare*, care însă nu poate modifica, prin alternanţă, radicalul verbal.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

transportul şi punerea minelor marine şi fluviale” (din *pune* + *-itor*)[6]; *puitură* s.f. (reg.) “semănat al unor plante; perioadă când se seamănă anumite plante; cusătură cu fluturi sau cu fie pe o cămaşă ţărănească” (din *pune* + *-itură*); *punere* s.f. (obţinut prin conversiune din infinitivul lat. moştenit *ponere*); *nepunere* s.f. (din *ne-* + *punere*); *pus* s.n. “punere” (obţinut prin conversiune din supinul vb. *pune*); *nepus, -ă* adj. (din *ne-* + *pus, -ă,* în expr. *pe nepusă masă*); *pusăciune* s.f. (înv.) “felul în care este aşezat ceva sau cineva în spaţiu; împrejurare în care este pus cineva” (din *pus* + *-ăciune*, după it. *positione,* fr. *position*); *pusătură* s.f. (înv.) “pusăciune; boală căpătată prin farmece; farmece” (din *pus* + *-ătură*); *pusoare* s.f. (înv.) “pusăciune; statură; comportare; plantaţie recentă (...)” (din *pus* + *-oare*); *repune* vb. “a pune din nou” (din *re*[1]*-* + *pune*); *repunere* s.f. (din *repune* + *-re* sau din *re-* + *punere*), *repus, -ă* adj. Dintre derivatele directe, *pusăciune* (atestat în 1842) reprezintă o românizare după it. *positione* şi după fr. *position*.

Familia etimologică a lui *pune(re)* este, însă, extrem de bogată şi structurată pe mai multe straturi. În primul rând, am avut în vedere componentele care trimit la etimonul latin *ponere* şi la derivatele lui culte romanice. Am inclus aici calcurile lexicale de diverse tipuri şi împrumuturile din latina literară, din franceză şi din italiană, împreună cu cele din germană şi engleză, provenite, la rândul lor, pe cale cultă, din latină sau din limbile romanice. În al doilea rând, am avut în vedere verbele moştenite din diverse derivate ale lat. *ponere* (*apune*, *depune*, *supune*, *răpune* etc.). În ciuda formei aparent neanalizabile, am ţinut cont de sentimentul lingvistic al vorbitorului mediu instruit pentru care, spre exemplu, *poziţie* înseamnă “loc, situaţie în care este pus cineva sau ceva”. Vom ţine cont, în succesiunea alfabetică a exemplelor, de relaţiile directe care se stabilesc sau se pot stabili între ele.

Cu excepţia substantivelor *poziţie* s.f. (din fr. *position***,** lat. *positio, -onis*, germ. *Position*)[7] şi *apoziţie* s.f. (din fr. *apposition*, lat. *appositio, -onis*), derivatele care urmează au rămas “izolate”, fără alte creaţii suplimentare: *dextropoziţie* s.f. (med.) (din fr. *dextroposition*); *malpoziţie* s.f. (med.) (din fr. *malposition*); *retropoziţie* s.f. (med.) (din fr. *rétroposition*) şi *supoziţie* s.f. (log.) (din fr. *supposition*). Primelor două le corespund împrumuturile analizabile adjectivale *pozitiv, -ă* (din fr. *positif*, lat. *positivus*), *apozitiv, -ă* (din fr. *appositif*), respectiv derivatele externe dar, cel puţin virtual, şi interne *poziţional, -ă* adj. (din *poziţiune* + *–al* sau din *poziţie* + *-ional*; cf. engl. *positional*) şi *apoziţional, -ă* adj. (din fr. *appositionnel*, perfect interpretabil, ulterior, ca derivat din *apoziţie* + *-ional*, n.n.). Un caracter particular are *contrapoziţie* s.f. “poziţie contrară celei prezentate; opoziţie; (log.) deducerea unei judecăţi noi prin înlocuirea termenilor cu contrariile lor”, creaţie internă (din *contra*[1] + *poziţie*, vezi DEX, s.v.), al cărei conţinut semantic a fost completat cu sensul din logică (după fr. *contraposition*, vezi MDN, s.v., sau după engl. *contraposition*, n.n.)[8].

---

[6] Chiar dacă, la nivel lexicografic, nu există o unitate în tratarea conversiunii ca procedeu intern important de îmbogăţire a vocabularului, am considerat unităţile obţinute pe această cale ca fiind omonime parţiale şi le-am discutat, în consecinţă, separat.

[7] Un sinonim al lui *poziţie*, din aceeaşi familie etimologică în sens larg, este *postură*, s.f. „situaţie în care se află sau este pus cineva la un moment dat; poziţie a corpului” (din fr. *posture*, împrumutat din it. *postura* „poziţie, dispoziţie”, derivat, la rândul lui, din lat. *positum*, supinul lui *ponere*). Vezi DHLF, s.v.

[8] În acest caz, ca şi în multe altele similare, este dificil de stabilit dacă este vorba despre un calc semantic sau despre un împrumut lexical dintr-o sursă unică sau multiplă. În primul caz, ne aflăm în prezenţa unui singur cuvânt, cu etimologie mixtă (creaţie internă, cu unele sensuri după model extern). În al doilea caz, ne aflăm în prezenţa a două cuvinte, omonime totale, unul creaţie internă, iar celălalt, împrumut lexical.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

Tot un caracter "izolat" prezintă şi verbul *apune(re)* "a asfinţi; a decădea, a fi în declin", moştenit din lat. *apponere*, căruia nu îi corespund decât derivate sau compuse interne: *apunător, -toare* adj. (din *apune* + *-ător*); *apus*[1]*, -ă* adj.; *apus*[2] s.n.; *apusean*[1]*, -ă* adj. (din *apus*[2] + *-ean*); *apusean*[2] s.m. „locuitor din apusul Europei, occidental" (din *apus*[2] + *-ean*); *soare-apune* s.compus „occident, apus". În aceeaşi situaţie se află şi *adăpost* s.n. „loc ferit", moştenit din lat. *ad-depos(ĭ)tum*, cu derivatele interne: *adăposta* vb., *adăpostează* s.f. (din *adăposti* + *-ează*), *adăposti* vb., *adăpostire* s.f. (din *adăposti* + *-re*), *adăpostit*[1]*, -ă* adj. part.; *adăpostit*[2] s.n. „adăpostire", *adăpostitor, -toare* adj. „care adăposteşte" (din *adăposti* + *-tor***,** *-toare*), *adăpostitură* s.f. (din *adăposti* + *-itură*) etc. şi *răpune* vb. "a învinge, a întrece; a pierde, a face să piardă; a extermina, a anihila, a suprima; a ucide; a muri", moştenit din lat. *rĕpōnĕre***,** cu derivatele interne: *răpunător, -oare* adj. "persoană care ucide; (fig.) persoană care încântă"; *răpunere* s.f.; *răpus, -ă* adj.; *răpuşie* s.f. (din *răpus* + *-ie*).

Împrumuturi analizabile, calcuri morfematice şi derivate secundare

Exemplele următoare reprezintă componente ale familiei etimologice împrumutate sau calchiate după derivate latineşti literare şi/sau după derivate romanice (eventual neromanice) ale verbului *ponere* care, la rândul lor, şi-au construit, în latină sau în limbile romanice, numeroase derivate[9].

ANTEPÚNE vb. "a pune înainte" (din *ante-* + *pune*, după fr. *antéposer*), cu derivatele interne *antepunere* s.f. şi *antepus, -ă* adj. şi cu împrumutul analizabil *antepoziţie* s.f. "(lingv.) antepunere; stare a cuvântului, a particulelor antepuse; (biol.) ~ uterului = deplasare înainte a uterului" (din fr. *antéposition*).

COMPÚNE vb. "a forma, a alcătui un întreg; (refl.) a fi alcătuit, a consta din...; a crea, a scrie, a redacta o operă literară, muzicală" (din lat. *componere*, refăcut după *pune*, cu unele sensuri după fr. *composer*, la rândul lui, adaptare, după *poser*, a lat. *componere*), cu derivatele interne *compunere* s.f. "acţiunea de a (se) compune şi rezultatul ei; compoziţie (literară, muzicală etc.); lucrare şcolară asupra unei teme; (lingv.) sistem de formare a cuvintelor prin alipirea mai multor cuvinte având drept rezultat un cuvânt nou", *compunător, -toare* adj., *compus*[1]*, -ă* adj.; *compus*[2] s.m. (corp chimic), cf. fr. *composé* n.m.; *compus*[3] s.n./s.m. (cuvânt format prin compunere)[10], cf. fr. *composé* n.m. Lui i se adaugă creaţii interne secundare, împrumuturi analizabile din latină sau din principalele limbi de cultură şi calcuri de diverse feluri: *component*[1]*, -ă* adj., s.m.f. "care intră ca parte într-un întreg" (din it. *componente*); *component*[2] s.n. (chim., fiz., electr.) (din *component*[1], după it. *componente*, germ. *Komponente***,** engl. *component*, rus. *компонент*); *componenţă* s.f. (din *compon[ent]* + *-enţă*); *compoziţie* s.f. "alcătuire; compunere artistică: muzicală, teatrală etc." (din fr. *composition***,** lat. *compositio*); *fotocompoziţie* s.f. "compoziţie în fotografie" (din *foto-* + *compoziţie*); *compozitor* s.m. (din fr. *compositeur*); *compozitoare* s.f. (din *compozitor*); *compoziţional, -ă* adj. (din it. *composizionale*); *componist* s.m. (înv.) "compozitor" (din germ. *Komponist*); *componistă* s.f. (din *componist* + *-ă*); *compozit, -ă* adj. "compus din elemente disparate" (din fr. *composite***,** lat. *compositus*); *compozită* s.f. (mai ales la pl.) "familie de plante superioare (...); compozee; (şi la sg.) plantă din această familie" (pr. elipsă din */plantă/ compozită*); *compozite* s.n. pl. (tehn.) "materiale care reunesc într-un singur produs elemente

[9] Am inclus aici şi componentele moştenite din derivate existente în latina populară şi care au corespondente etimologice împrumutate.
[10] Vezi DOOM, s.v.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

disparate, eterogene" (prin elipsă din /*materiale/ compozite*; cf. fr. /*matériau***,** *produit/ composite*); *compozee* s.f. "compozită" (din fr. *composée/s/*); *descompune* vb. "a desface; (refl., fig.) a se destrăma; (refl.) a se altera; (refl., fig.) a-şi schimba prin deformare caracterul, înfăţişarea morală sau fizică; (despre faţă, trăsături etc.) a se crispa, a se contracta" (din *des*[1]- + *compune*, după fr. *décomposer*); *descompunere* s.f.; *descompus, -ă* adj.; *decompoziţie* s.f. "determinare, prin analiză sau prin calcul, a caracteristicilor tehnice ale materiei prime folosite la confecţionarea unui obiect dintr-o ţesătură sau dintr-un tricot" (din fr. *décomposition*); *recompune* vb. "a compune din nou, a reface; a reconstitui un lucru din elementele în care a fost descompus" (din *re*[1]- + *compune*, după fr. *recomposer*); *recompunere* s.f. (din *re*[1]- + *compunere* sau din *recompune* + *-re*); *recompus, -ă* adj.; *recompoziţie* s.f. "recompunere; reconstituire a unui lucru" (din fr. *recomposition*) etc.

IMPÚNE vb. "a constrânge; a insufla cuiva respect, stimă; a face ca cineva să devină respectat, stimat sau temut; (refl.) a căpăta prestigiu, a se afirma; a învinge, a birui; a supune pe cineva unui impozit" (din lat. *imponere***,** refăcut după *pune*; cu unele sensuri după fr. *imposer*), cu derivatele interne *impunere* s.f., *impus, -ă* adj., *impunător, -toare* adj. şi cu împrumuturile analizabile (la rândul lor, derivabile pe cale internă): *impoza* vb. (înv.) "a impune" (din fr. *imposer*), *impozat, -ă* adj. (înv.) "impus", *impozabil, -ă* adj. "care poate fi impus, obligat a plăti impozite" (din fr. *imposable*); *impozant, -ă* adj. "care impune respect sau admiraţie, impunător, mândru" (din fr. *imposant***)**, *impozit* s.n. (din lat. *impositum*, cu sensurile fr. *impôt*), cu derivatele *impozita* vb., *impozitare* s.f., *impozitat, -ă* adj., impozitabil, -ă adj.[11]; *impostor* s.m. "cel care se pune în locul altcuiva, pentru a înşela pe alţii" (din fr. *imposteur*, cf. it. *impostore*, lat. *impostor, -oris*); *impostoare* s.f. (din *impostor*), *impostură* s.f. (din fr. *imposture*, cf. it. *impostura*, lat. *impostura*) etc.

INTERPÚNE vb. "(refl.) a interveni ca mijlocitor între două persoane (spre a le face să ajungă la o înţelegere); a mijloci; a se amesteca în relaţiile dintre două persoane; (tranz.) a pune ceva între..." (din lat. *interponere*, după *pune*, cu sensuri după fr. *interposer***,** la rândul lui francizarea, după *poser*, a lat. *interponere*)[12], cu derivatele interne *interpunere* s.f., *interpus*[1] s.m., *interpus*[2], *-ă* adj., la care se adaugă împrumutul *interpoziţie* s.f. "stare a unui lucru aşezat între altele; (fig.) intervenţie a unei autorităţi superioare" (din fr. *interposition*, lat. *interpositio*) etc.

JUXTAPÚNE vb. "a pune mai multe obiecte alături, unul lângă altul; a alătura; (gram.) a (se) îmbina prin juxtapunere" (din *juxta-* + *pune*, după fr. *juxtaposer*), cu derivatele interne *juxtapunere* s.f., *juxtapus, -ă* adj. şi cu cele "externe" *juxtapoziţie* s.f. (rar) "juxtapunere" (din fr. *juxtaposition***)** şi *juxtă*, s.f. "traducere juxtalineară a textelor greceşti şi latineşti" (dublu trunchiat din /*traducere*/ juxta[*lineară*]; cf. lat. *juxta*).

OPÚNE vb. "(tranz.) a pune în faţa cuiva sau a ceva, ca împotrivire, un lucru, un argument etc.; (refl.) a se împotrivi; a pune faţă în faţă două sau mai multe fiinţe sau lucruri pentru a scoate în evidenţă, prin comparaţie, deosebirile dintre ele" (din lat. *opponere*, după *pune*, cu sensuri după fr. *opposer*), cu derivatele interne *opunere* s.f., *opus*[1], *-ă* adj.; *opus*[2] s.n. şi cu numeroase corespondente analizabile externe: *oponent*, s.m. "opozant" (din germ. *Opponent*); *oponentă* s.f. (din *oponent* + *-ă*); *oponenţă* s.f.

[11] Vezi, livresc, şi *impoziţiune*, s.f. (rel.) "punere a mâinilor pe cineva pentru a-l binecuvânta" (din fr. *imposition*, it. *imposizione*).
[12] Alături de DHLF, am folosit, pentru etimoanele franţuzeşti, http://www.cnrtl.fr

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

“opoziţie” (din *opon***[***ent***]** + *-enţă*)[13]; *opoziţie* s.f. “contrast; opunere, rezistenţă; (filoz.); (jur.); (lingv.); (pol.)” (din lat. *oppositio, -onis*, fr. *opposition*, germ. *Opposition*); *opozabil, -ă* adj. (din fr. *opposable*); *opozabilitate* s.f. (din fr. *opposabilité* sau din *opozabil* + *-itate*)**;** *opozant* s.m. “care se opune; oponent” (din fr. *opposant*); *opozantă* s.f. (din *opozant* + *-ă*); *opozit, -ă* adj. “contrar, opus” (din fr. *opposite*, lat. *oppositus*); *opozitiv, -ă* adj. “opoziţional” (din fr. *oppositif*); *opoziţional, -ă* adj. “opozitiv; (gram.)” (din fr. *oppositionnel*, engl. *oppositional* sau din *opoziţie* + *-ional*); *opoziţionism* s.n. “reacţie de opoziţie; negativism” (din *opoziţiune* + *-ism*); *opoziţionist, -ă* adj., s.m.f. “opus, contrar; care face politică de opoziţie” (din *opoziţiune* + *-ist*) etc.

POSTPÚNE vb. (lingv.) “a folosi postpunerea” (din *post-* + *pune*, după fr. *postposer*), cu derivatele interne *postpunere* s.f., *postpus, -ă* adj. şi externe: *postpoziţie* s.f. “postpunere; situaţie a cuvintelor, a particulelor postpuse” (din fr. *postposition*) şi *postpozitiv, -ă* adj. “postpus” (din fr. *postpositif*).

PREPUNE vb. (pop.) “a aşeza înainte; a înlocui; (reg.) a adăuga; (reg.) a întreba; (înv.) a traduce; a copia un text; a presupune ceva; a bănui pe cineva sau ceva; a prevesti; (rar) a însărcina pe cineva cu o funcţie; a cunoaşte de mai înainte; a se lăsa antrenat în ceva; (reg., despre cereale) a semăna a doua oară”. Moştenit din lat. *praeponere*, cu derivatele interne: *prepuielnic, -ă* adj. „bănuitor” (din *prepune* + *-elnic*); *prepuitor, -toare/prepunător, -toare* adj. “suspicios; denunţător” (*prepune* + *-itor/-ător*); *prepunere* s.f. “aşezare înainte; presupunere, bănuială”; *prepus*[1] s.n. “presupunere, bănuială”, *prepus*[2]*, -ă* adj. etc. Fără să presupunem o corespondenţă directă cu verbul moştenit, adăugăm, în continuare, următoarele împrumuturi neologice, specializate semantic în terminologia gramaticală: *prepoziţie* s.f. (gram.) (din fr. *préposition***,** lat. *praepositio*); *prepozitiv, -ă* adj. “care se pune înaintea altui cuvânt” (din fr. *prépositif*); *prepoziţional, -ă* adj. (gram.) (din fr. *prépositionnel*); *prepoziţionaliza* vb. (din *prepoziţional* + *-iza*).

PROPÚNE[2] vb. “a supune o părere, o soluţie, un proiect etc. discuţiei şi aprobării cuiva; a îndemna la ceva; a recomanda.; a-şi manifesta intenţia să înfăptuiască ceva; (înv.) a preda o materie într-o instituţie de învăţământ” (din lat. *proponere*, după *pune*, cu sensuri după fr. *proposer*), cu derivatele interne şi mixte: *propunător, -toare* adj., s.m., s.f., *propunere* s.f., *propus*[1]*, -ă* adj.; *propus*[2] s.n. “expunere; (înv.) intenţie”; *contrapropunere* s.f. “propunere opusă altei propuneri” (din *contra*[1]*-* + *propunere*, după fr. *contreproposition*) şi cu cele externe: *propoziţie* s.f. “cea mai mică unitate sintactică prin care se exprimă o idee, o judecată etc.; (livr.) propunere; (log., mat.) enunţ a cărui valoare de adevăr este întemeiată pe bază de reguli explicit exprimate” (din fr. *proposition***,** lat. *propositio***,** *-onis*); *propozit* s.n. (înv.) “plan, intenţie” (din lat. *propositum*); *propoziţional, -ă* adj. (din fr. *propositionnel*) etc.

SUPERPÚNE vb. (înv.) “a suprapune” (din *super-* + *pune*, după fr. *superposer*), cu derivatele interne: *superpunere* s.f., *superpus, -ă* adj. şi cele externe: *superpoziţie* s.f. “suprapunere” (din fr. *superposition*, lat. *superpositio*) şi *superpozabil, -ă* adj. “care se poate suprapune” (din fr. *superposable*).

SUPRAPÚNE vb. “a aşeza, a pune un lucru deasupra altuia” (din *supra-* + *pune*, după fr. *superposer*), cu derivatele interne *suprapunere* s.f. şi *suprapus, -ă* adj.

---

[13] Substantivul nu apare în DEX şi nici în DLR, s.v. În MDN şi DEXI, este considerat ca provenind din engl. *opponency* (etimologie posibilă, dar după părerea mea, la nivel secundar), iar după MDA provine dintr-un inexistent fr. *oponence*. Înainte de a avansa o origine externă, este obligatorie derivarea internă prin substituţie de sufixe (vezi, supra, şi *componenţă* s.f., din *compon*[*ent*] + *-enţă*).

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

SUPUNE vb. (înv.) "a pune dedesubt; (înv.) a se prostitua; a aplana un conflict, a pune sub ascultare; a îngenunchia, a încovoia; a subjuga; a învinge; a constrînge; (refl.) a da ascultare, a se resemna". Moştenit din lat. *suppōnĕre*, cu derivatele interne *nesupus, -ă* adj.; *supuitor* s.m. (înv.) "proxenet, codoş", *supuitoare* s.f. (înv.) "codoaşă"; *supus*[1]*, -ă* adj. "ascultător; învins; expus"; *supus*[2] s.n. "boală provenită din vrăjitorie"; *supus*[3] s.m. "persoană aflată sub protecţia unui stat"; *supusăciune* s.f. "aşezare dedesubt; ascundere; supunere; presupunere" (din *supus*[1] + *-ăciune*); *supuşenie* s.f. "calitate de supus[3], cetăţenie, naţionalitate; supunere" (din *supus* + *-enie*)[14]; *supuşie* s.f. "situaţia ţăranului supus; supuşenie" (din *supus*[1] + *-ie*); *supuşime* s.f. "totalitatea supuşilor" (din *supuşi***,** pl. + *-ime*) etc.

Exclusiv din punct de vedere formal, verbul moştenit *supune* constituie modelul analogic pe baza căruia a fost adaptat în limba română fr. *présupposer*. Fr. *présupposer*[15] a fost încadrat în seria verbelor analizabile pe baza lui *pune*, rezultatul fiind verbul *presupune* "a admite în mod prealabil (şi provizoriu) că ceva este posibil, real, adevărat; a fi de părere; a bănui; a avea ca premisă existenţa prealabilă a unui lucru, a fi condiţionat de...; a implica", preferabil unui eventual împrumut **presupoza*. Alături de familia sa internă **(***presupunere* s.f., *presupus*[1]*, -ă* adj., *presupus*[2] s.n.), adăugăm împrumuturile analizabile *presupoziţie* s.f. "supoziţie prealabilă, presupunere" (din fr. *présupposition*), *supoziţie* s.f. "presupunere; (log.) enunţ luat ca premisă pentru întemeierea altor enunţuri; capacitatea unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziţie" (din fr. *supposition*) şi împrumuturile *supoza* vb. (înv.) "a presupune" (din fr. *supposer*), *supozabil, -ă* adj. (înv.) "care se poate presupune" (din fr. *supposable*), *supozitor* s.n. (din fr. *suppositoire*), derivatul intern *supozare* s.f. (înv.) "presupunere" (din *supoza* + *-re*) şi adaptarea analogică *supozui* vb. (înv.) "a presupune" (din *supoza*, după modelul verbelor în *-ui*).

TRANSPÚNE vb. "a muta ceva dintr-un loc în altul, dintr-o stare sau dintr-o situaţie în alta; (fig.) a da expresie în scris, pe scenă, pe ecran etc.; a pune pe hârtie, în versuri, pe scenă etc.; (refl., fig.) a se situa cu mintea, cu imaginaţia etc. în altă situaţie sau în alt timp" (din lat. *transponere***,** după *pune*, cu sensurile fr. *transposer*, la rândul lui francizare, după *poser*, a lat. *transponere*), cu derivatele interne *transpunere* s.f., *transpus, -ă* adj. şi cu multe altele externe: *transpoziţie* s.f."transpunere; (mat.) permutare a două litere într-o formulă; (chim.) schimbare a poziţiei unor atomi sau a unor radicali; transcriere sau executare a unei compoziţii muzicale în altă tonalitate" (din fr. *transposition*); *transpoziţional, -ă* adj. "referitor la transpoziţie" (din engl. *transpositional*); *transpozitiv, -ă* adj. "(despre limbi) care nu are o topică fixă, raporturile sintactice fiind exprimate prin terminaţiile cuvintelor" (din fr. [*langues*] *transpositives*); *transpozitor, -toare* adj. "(despre instrumente muzicale de suflat) care emite alte sunete decât acelea scrise în partitură, ceea ce face necesară transpoziţia textului" (din fr. *transpositeur*). Fr. *transposer* a fost împrumutat în română sub forma, astăzi învechită, *transpoza* vb. "a transpune intervertind ordinea. (mat.) a transcrie prin simetrie în raport cu diagonala principală", împreună cu *transpozabil, -ă* adj. "care poate fi transpus" (din fr. *transposable*), alături de derivatul intern *transponzabilitate* s.f. (din *transpozabil* + *-itate*)[16] etc.

---

[14] Este de presupus că, în funcţie de sens, baza derivativă este când *supus*[1], adj., când *supus*[3], s.m.

[15] Derivat cu prefix din *supposer*. cu unele sensuri după engl. *to presuppose*, cu aceeaşi origine.

[16] Împrumuturi în *-oza* sunt relativ puţine în româna actuală (*anamorfoza, anastomoza, anchiloza, apozeoza, cianoza, metamorfoza, necroza, nevroza, prognoza, scleroza, stenoza, tromboza*, vezi DEX

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

Dublete etimologice[17]

DEPUNE[1] vb. "(înv., pop.; despre vaci, bivoliţe etc.) a-şi mări ugerul, a fi aproape să fete; (înv., despre femei) a i se mări pieptul în timpul sarcinii; (despre aştri) a asfinţi", moştenit din lat. *deponere,* cu derivatele interne: *depunere* s.f., *depusă* adj. (înv., pop., mai ales despre vaci) "care este aproape de fătare" şi

DEPÚNE[2] vb. „a aşeza, a lăsa într-un loc cu un scop; (înv.) a demite; (fig., înv.) a înfrânge; a da jos de pe sine (veşmintele); (despre animale) a-şi depune ouăle, sămânţa, icrele etc.; (refl., despre substanţe) a se sedimenta" (din lat. *deponere***,** după *pune***,** cu sensuri după fr. *déposer*), cu derivatele interne: *depunător* s.m. „deponent" (din *depune* + *-ător*); *depunătoare* s.f. (din *depune* + *-ătoare* sau din *depunător*); *depunere* s.f.; *depus, -ă* adj. „aşezat jos; plasat spre păstrare; dat jos din domnie" şi corespondentele analizabile externe: *depoziţie* s.f. „declaraţie a unui martor" (din fr. *déposition*, lat. *depositio, -onis*); *deponent*[1]*, -ă* adj. „(gram.) cu formă pasivă şi înţeles activ" (din fr. *déponent*, lat. *deponens, -ntis*); *deponent*[2] s.m. „depunător" (din lat. *deponens, -ntis*, it. *deponente*); *deponentă* s.f. (din *deponent* + *-ă*); *depou* s.n. „clădire în care se adăpostesc, se întreţin şi se repară locomotive, vagoane etc.; depozit; (reg.) loc pe malul apei unde se adună lemn şi se construiesc plute; schelă; (reg.) prăvălie; (milit., neobişnuit) loc de exerciţiu pentru recruţi" (din fr. *dépôt* < lat. *depositum*); *depoza* vb. (înv.) „a depozita" (din fr. *déposer*, francizare**,** după *poser***,** a lat. *deponere*); *depozant, -ă* adj. „deponent" (din *depoza* + *-ant* sau din fr. *déposant*); *depozire* s.f. (înv., rar) „depozitare" (din *depoz[it]* + *-ire*, după modelul *citit/citire, fugit/fugire, iubit/iubire, suferit/suferire* etc.); *depozit* s.n. „ceea ce se depune spre păstrare; depou; (geol.) sediment" (din lat. *depositum*, cu unele sensuri după fr. *dépôt*); *depozita* vb. „a pune ceva în depozit; a pune ceva la loc sigur; a încredinţa spre păstrare; (refl.) a se depune" (din *depozit* + *-a*); *depozitare* s.f. (din *depozita* + *-re*); *depozitat, -ă* adj.; *depozitar* s.m. "persoană căreia i se lasă ceva în păstrare" (din fr. *dépositaire*); *depozitară* s.f. (din *depozitar* + *-ă*); *depozitarisi* vb. "a depozita" (din *depozita* + *-(a)risi*, după modelui verbelor în *–arisi*); *depozitarisire* s.f. (înv., rar) "depozitare" (din *depozitarisi* + *-re*); *depozitor* s.m. (înv.) "depozitar; care dă ceva spre păstrare" (din fr. *dépositeur*, lat. *depositor*) etc.

DESPUNE[1] vb. (înv.) "a exercita putere asupra cuiva sau a ceva; a stăpâni", moştenit din lat. *disponere*, cu derivatele interne: *despuietor* s.m. (înv.) "stăpân, domn" (din *despune* + *-itor*); *despuietoare* s.f. "epitet dat Fecioarei Maria" (din *despune* + *-itoare*); *despuietură* s.f. (înv.) "atotputernicie" (din *despuie*[*tor*] + *-tură*)[18]; *despuitoresc, -ească* adj. (înv.) "care se referă la Dumnezeu" (din *despui*[*e*]*tor* + *-esc*); *despus* s.n. (înv.) "putere, împuternicire, autoritate; veneraţie; demnitate; provincie; pedeapsă" (din *despune*, cu unele sensuri după slavon. *oblastь* şi

---

online, s.v.) şi aparţin preponderent terminologiei medicale. Opţiunea pentru alte modalităţi de adaptare a etimoanelor externe din această categorie pare a fi, pe lângă intenţia de a le transpune în „firea" limbii române, inclusiv evitarea unor flexiuni dificile fonetic, creatoare de confuzii şi distante faţă de caracterul latin (*depozează, expozează, impozează, supozează, transpozează* etc.).

[17] Pentru luarea în considerare a dubletelor etimologice ale cuvintelor moştenite în interiorul aceleiaşii familii lexicale, vezi Negomireanu (1994: 58). Despre necesitatea împletirii perspectivei sincronice cu cea diacronică pentru alcătuirea unei familii coerente morfologic şi semantic, vezi, cu bibliografie, J. Picoche (1977: 112-126).

[18] Vezi DLR, s.v., care însă îl consideră, în mod eronat, derivat progresiv de la *despuietor*. Vezi, mai jos, şi *despuitoresc, -ească*, adj., derivat, în acelaşi dicţionar, din *despuitor* şi nu din *despuietor*, aşa cum este corect din punct de vedere semantic.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

DISPUNE vb. "a hotărî; a avea la dispoziţie; a învinge într-o întrecere sportivă; a aranja; (refl.) a se înveseli" (din lat. *disponere*, refăcut după *pune*, cu sensurile fr. *disposer*), cu derivatele şi compusele interne: *dispunere* s.f., *dispus, -ă* adj., *binedispune* vb., *binedispus, -ă* adj., *prost-dispus, -ă* adj. şi împrumuturile analizabile: *disponibil*[1], *-ă* adj. „de care se poate dispune" (din fr. *disponible*); *disponibil*[2] s.n. „sumă de bani sau bunuri materiale de care o instituţie, o întreprindere, o persoană etc. poate dispune, la un moment dat, fără a afecta restul cheltuielilor sau nevoilor" (din *disponibil*[1], după fr. *disponible*); *disponbilitate* s.f. (din fr. *disponibilité*); *indisponibil, -ă* adj. „de care nu se poate dispune" (din fr. *indisponible*); *indisponibilitate* s.f. (din fr. *indisponibilité*); *indispune* vb. „a(-şi) strica buna dispoziţie" (din fr. *indisposer*, după *dispune*); *indispunere* s.f., *indispus, -ă* adj. *indispoziţie* s.f. "lipsă de dispoziţie; boală uşoară" (din fr. *indisposition*); *disponibiliza* vb. „a anula contractul de muncă în urma unei restructurări" (din *disponibil*[1] + *-iza*); *disponibilizare* s.f. (din *disponibiliza* + *-re*), *disponibilizat, -ă* adj.; *dispozitiv*[1] s.n., cu sensuri tehnice şi legate de operaţiuni militare (din fr. *dispositif*); *dispozitiv*[2], *-ă* adj. (jur.) „care cuprinde soluţia dată unui litigiu sau punctele, dispoziţiile ce urmează să fie executate" (din fr. *dispositif*, rar, n.n.); *dispoziţie* s.f. „aşezare, aranjare a unor elemente; (jur., adm.) prevedere legală obligatorie; predispoziţie spre ...; (reg., prin confuzie) expoziţie" (din lat. *dispositio, -onis***,** fr. *disposition*); *dispoziţional, -ă* adj. „cu caracter de dispoziţie" (din fr. *dispositionnel*); *dispoza* vb. (înv.) „a dispune, a avea la dispoziţie; a fi încântat" (din fr. *disposer*); *dispozare* s.f. (din *dispoza* + *-re*); *dispozat, -ă* adj.; *indispozat, -ă* adj. „indispus" (din fr. *indisposé*); *dispozarisi* vb. (înv.) „a dispune" (din fr. *disposer***,** după modelul verbelor în *–isi*); *disponendă* s.f. „totalitatea cărţilor primite de la un editor în comision şi care la o anumită dată se află în depozitul librarului, nevândute" (din germ. *Disponende* < lat. *disponenda*); *predispune* vb. "a crea cuiva o anumită dispoziţie, a dispune la ceva; a face să aibă o deosebită sensibilitate sau receptivitate faţă de anumite boli" (din fr. *prédisposer*, după *dispune*); *predispunere* s.f. (din *predispune* + *-re*), *predispus, -ă* adj.; *predispoziţie* s.f. "dispoziţie înnăscută pentru ceva; sensibilitate crescută a organismului faţă de anumite boli, predispunere" (din fr. *prédisposition*); *predispozant, -ă* adj. "receptiv, sensibil, predispus la o boală" (din fr. *prédisposant*) etc.

SPUNE vb. (înv.) "a expune, a zice; a povesti, a recita; a acuza", moştenit din lat. *exponĕre,* cu derivatele interne şi mixte: *nespus, -ă* adj. "inexprimabil; adv., nemaipomenit"; *spunător*[1] s.m. (din *spune* + *-ător*); *spunătoare* s.f. (din *spunător*); *spunător*[2] s.n. (înv.) "cazul prepoziţional; (mat.) exponent" (din *spune* + *-ător*, după lat. *exponens*); *spunent* subst. (mat., înv.) "exponent" (din it. *esponente*, românizat după *spune*); *spunere* s.f.; *spus, -ă* adj.; *spusă* s.f. "zisă"; *spusăciune* s.f. "indicaţie" (din *spus* + *-ăciune*, după fr. *exposition*, lat. *expositio, -onis*); *spusătură* s.f. "indicaţie" (din *spus* + *-ătură*); *spusoare* s.f. "afirmaţie" (din **spus** + **-oare**)[19] etc. şi

EXPÚNE vb. "a prezenta, a face cunoscut; a aşeza la vedere; a pune sau a se afla într-o situaţie periculoasă; a supune acţiunii luminii un film, o placă fotografică etc. pentru a obţine un clişeu, o fotografie etc." (din lat. *exponere*, după *pune*), cu derivatele interne *expunere* s.f., *expus, -ă* adj. şi cu împrumuturile corespondente: *expoziţie* s.f. "prezentare organizată a unor obiecte selecţionate; loc sau clădire special amenajate unde sunt expuse aceste obiecte; parte de început a unei opere literare, în special dramatice, în

[19] Verbele sinonime *spusăciune* şi *spusătură*, considerate învechite şi rare în DLR, s.v., sunt atestate în 1846, ceea ce poate presupune, pentru ambele, modele externe neologice.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

care se schiţează datele fundamentale ale acţiunii, personajele etc." (din fr. *exposition***,** lat. *expositio, -onis*); *expoziţional, -ă* adj. "cu caracter de expoziţie" (din *expoziţie* + *-ional*, cf. engl. *expositional*); *expozitiv, -ă* adj. "în care se spune; care explică; (despre ton) rece, sec" (din engl. *expositive*); *microexpoziţie* s.f. (din *micro*[1]- + *expoziţie*); *expoza* vb. "a (se) expune" (din fr. *exposer*); *exponent* s.m. "reprezentant" (din germ. *Exponent*, lat. *exponens, -ntis*; cf. engl. *exponent*); *exponentă* s.f. (din *exponent* + *-ă*); *exponenţial, -ă* adj. "care are un exponent variabil; reprezentativ pentru o categorie de elemente similare" (din fr. *exponentiel*, engl. *exponential*); *expozeu* s.n. "prezentare dezvoltată a unor fapte, a unei situaţii, a unor idei etc.; expunere" (din fr. *exposé*); *supraexpune* vb. "a expune prea mult un material fotografic" (din *supra-* + *expune*, după fr. *surexposer*); *supraexpunere* s.f. (din *supraexpune* + *-re*), *supraexpus, -ă* adj. etc.

Comentarii lexicologice

Din prezentarea succintă a acestui microsistem lexico-semantic se pot face câteva observaţii. Alături de multe alte verbe fundamentale ale limbii române (*a duce, a face, a ţine* etc.), verbul moştenit *pune(re)* se află în centrul unei familii lexicale şi, în sens mai larg, etimologice impresionante, care numără, indiferent de modul de formare şi de modalităţile de pătrundere în limbă, aproximativ 300 de componente lexicale, majoritatea analizabile din punct de vedere formal şi semantic. Din familia verbului *a pune* fac parte alte 8 cuvinte moştenite (*adăpost, apune, depune, despune, prepune, răpune, spune* şi *supune*), cărora li le adaugă peste 50 de derivate, compuse sau obţinute prin conversiune.

Din punctul de vedere al raportării la sursele externe neologice şi la modalităţile de pătrundere şi de adaptare, componentele familiei verbului *pune* se încadrează în următoarele categorii:

a) împrumuturi adaptate firesc la structura limbii române, în cazul nostru particular prin analogie cu verbul radical *pune*, din etimoane latine şi/sau franceze analizabile. Verbele *compune, depune, dispune, expune, impune, interpune, opune, propune, transpune* reprezintă adaptarea formală după model latino-romanic a etimoanelor latineşti culte *componere, deponere, disponere, exponere, imponere, interponere, opponere, proponere, transponere* şi, în egală măsură, transpunerea sensurilor corespondentelor franţuzeşti *composer, déposer, disposer, exposer, imposer, interposer, opposer, proposer şi transposer*. Din punct de vedere formal, exemplele citate sunt împrumuturi analizabile din latină, iar semantic sunt calcuri după franceză constituind, aşadar, un tip particular de etimologie mixtă.
b) calcuri lexicale de structură morfematică, particulare prin combinarea unui model intern (existenţa împrumuturilor similare din latină, pentru care vezi supra) şi a unuia extern (etimoanele franţuzeşti): *antepune* (din *ante-* + *pune*, după fr. *antéposer*), *descompune* (din *des*[1]- *compune*, după fr. *décomposer*), *juxtapune* (din *juxta-* + *pune*, după fr. *juxtaposer*), *postpune* (din *post-* + *pune*, după fr. *postposer*), *recompune* (din *re*[1]- + *compune*, după fr. *recomposer*), *superpune* (din *super-* + *pune*, după fr. *superposer*), *suprapune* (din *supra-* + *pune*, după fr. *superposer*), *supraexpune* (din *supra-* + *expune*, după fr. *surexposer*). Calcurile de structură morfematică se încadrează, şi ele, prin dubla modalitate de realizare (componente formale interne şi model formal şi semantic extern), în ceea ce numim etimologie multiplă mixtă.

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

c) împrumuturi din franceză, adaptate formal după un model analogic intern din aceeaşi familie: *indispune* (din fr. *indisposer*, după *dispune*), *predispune* (din fr. *prédisposer*, după *dispune*), *presupune* (din fr. *présupposer***,** adaptat după *supune*).
d) românizări propriu-zise, creaţii programatice în spiritul legilor fonetice care s-au manifestat în trecerea de la latină la română: *pusăciune* "împrejurare în care este pus cineva" (din *pus* + *-ăciune*, după it. *positione*, fr. *position*), *spusăciune* "indicaţie" (din *spus* + *-ăciune*, după fr. *exposition*, lat. *expositio, -onis*).

În situaţiile de sub b) şi c), etimonul respectiv nu există în latină, ci este format, prin analogie cu situaţiile similare din latină, în franceză. Creaţiile româneşti sunt, în primul caz, analizabile, construite din componente morfematice autohtone, după model franţuzesc şi, în al doilea caz, sunt semianalizabile, împrumutate din franceză şi adaptate după modele interne din aceeaşi familie. În ceea ce priveşte situaţiile de sub a) şi d), ele au în comun românizarea etimonului extern, cu diferenţa că, în primul caz, aceasta este efectul adaptării fireşti a etimoanelor formale latineşti, în contextul sprijinului unor cuvinte moştenite din aceeaşi rădăcină şi că, în al doilea caz, românizarea este cauza adaptării unor etimoane latino-romanice prin analogie cu formele similare moştenite.

Celor mai multe dintre verbele discutate le corespund împrumuturi neologice în *–iţie* sau creaţii interne analogice: *antepoziţie*, *compoziţie*, *depoziţie*, *dispoziţie*, *expoziţie*, *interpoziţie*, *juxtapoziţie*, *opoziţie*, *postpoziţie*, *prepoziţie*, *propoziţie*, *superpoziţie* etc. şi, desigur, substantivele abstracte în *–re*: *antepunere*, *compunere*, *depunere*, *dispunere*, *expunere*, *interpunere*, *juxtapunere*, *opunere*, *postpunere*, *superpunere* etc. Derivatele în *–re*, apărute, de cele mai multe ori, în limbă simultan cu împrumuturile în *–iţie*, au urmat, cel puţin iniţial, acelaşi model franţuzesc, reprezentând, implicit, o „transpunere" autohtonă formală şi semantică a etimoanelor externe în *–ition*. Există şi împrumuturi în *–iţie* fără corespondente în *–re*, absenţa fiind explicabilă prin lipsa verbului (*dextropoziţie*, *malpoziţie*, *retropoziţie* etc.), dar care constituie baze latente pentru formarea analogică de noi cuvinte.

De asemenea, multe dintre verbele şi substantivele citate au derivate, interne sau externe, adjectivale, sufixele cel mai des apărute fiind *-al*, *-iv* şi, eventual, *–ent*/*-enţă*: *pozitiv*, *apozitiv*, *dispozitiv*, *expozitiv*, *opozitiv*, *postpozitiv*, *prepozitiv*, *transpozitiv*; *apoziţional*, *compoziţional*, *dispoziţional*, *expoziţional*, *opoziţional*, *poziţional*, *prepoziţional*, *propoziţional*, *transpoziţional*; *component*/*componenţă*, *oponent* /*oponenţă* etc.

Ceea ce dă un caracter particular acestei familii lingvistice, concepută în sens larg, este **unitatea** formală dar, mai ales, semantică, **bogăţia** exemplelor componente, **diversitatea** modalităţilor de formare sau de pătrundere în limbă şi **simetria** relaţiilor formale şi semantice stabilite între nucleele diverselor microsisteme lexicale, realizabilă datorită puterii analogice a cuvântului-radical. Această ultimă caracteristică arată rolul foarte important al cuvintelor moştenite, de uz general, cu existenţă obligatorie şi mare frecvenţă, polisemantice şi, mai ales, prolifice. În cazul verbului *pune*, bogăţia familiei lexicale are şi suportul verbelor moştenite *apune*, *răpune*, *supune*, în jurul cărora s-au format, de asemenea, derivate şi compuse. Această simetrie a relaţiilor între componentele familiei nu este şi nici nu poate fi perfectă. Chiar dacă, însă, cel puţin din punct de vedere diacronic, *apoziţia* nu are mai nimic de-a face cu *a apune*, *supoziţia* cu *a*

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

supune, depoziţia cu vechiul *a depune* (reg., despre vaci, bivoliţe etc.) „a fi gata să fete”, majoritatea absolută a neologismelor analizabile se leagă, formal şi semantic, între ele, cu trimitere indirectă la verbul radical *pune,* sunt explicate în dicţionare unele cu ajutorul altora, existând, aşadar, între ele o legătură etimologică vizibilă şi funcţională. Astfel, *compune* este uşor definibil ca „a pune ceva împreună, alcătuind un întreg”, *compozitele* sunt „materiale care compun un întreg din elemente disparate”, *compoziţie* înseamnă „compunere de diverse tipuri: artistică, muzicală, teatrală etc.”; *juxtapune* înseamnă „a pune mai multe obiecte unul lângă altul”, *opune* însemnă „a pune faţă în faţă”, *oponentul* este cel „care se opune la ceva, care este în opoziţie”, *opoziţia* este „raportul între lucruri sau situaţii opuse”, *superpune* şi *suprapune* denumesc acţiunea de „a pune deasupra”, *transpune* înseamnă, printre multe altele, şi „a pune pe hârtie, în versuri, pe scenă etc.”, *depozitul* este „spaţiul unde se pun sau se depun lucruri, respectiv unde se depozitează acestea”, *depoziţie* înseamnă „depunere a unei mărturii”, *disponibilul* este „suma de bani sau depozitul financiar de care se poate dispune fără riscuri”, *predispune* înseamnă „a crea cuiva o anumită dispoziţie”, *expune* înseamnă, printre altele, „a pune la vedere, a pune pe cineva într-o anumită situaţie, (spec.) a supune acţiunii luminii un film pentru a obţine un clişeu, un film etc.” etc.

Relaţiile semantice sunt, de asemenea, interesante în interiorul familiei discutate: alături de relaţia de paronimie (vezi *despune* şi *dispune*) sau de omonimie (*depune*[1] şi *depune*[2]), se manifestă şi relaţii de sinonimie (*apozitiv* şi *apoziţional*, *depozitar* şi *depozitor*, *depunător*, *deponent* şi *depozant*, *expozeu* şi *expunere*, *impunător* şi *impozant*, *indispoziţie* şi *indispunere*, *indispus* şi *indispozat*, *oponent* şi *opozant*, *postpunere* şi *postpoziţie*, *predispunere* şi *predispoziţie*, *presupunere* şi /*pre*/*supoziţie*, *recompunere* şi *recompoziţie*, *superpune* şi *suprapune*, *transpunere* şi *transpoziţie*) sau de antonimie (*antepune/re/* şi *postpune/re/*, *antepoziţie* şi *postpoziţie*, *binedispus*, *prostdispus* şi *indispus*, *disponibil/itate/* şi *indisponibil/itate/* etc.)[20].

Această contribuţie face parte dintr-o cercetare personală mai amplă asupra rolului cuvintelor moştenite în configurarea vocabularului românesc literar, în primul rând prin capacitatea lor analogică. Impuse, prin regularitate şi prolificitate, ca modele structurale predominante, ele au reprezentat, în egală măsură firesc şi programatic, tiparul în care s-au integrat împrumuturile din limbile cu care româna a intrat în contact. Exemplul verbului discutat în paginile anterioare reprezintă o mostră de analiză a unui corpus de aproximativ 300 de cuvinte moştenite, considerabile reprezentative pentru modul în care limba română, în ciuda contextului istoric şi geografic particular, este astăzi o limbă romanică în sincronie cu principalele limbi de cultură şi civilizaţie europene.

Referinţe bibliografice

Dicţionare:
DA: *Dicţionarul limbii române*. Serie veche. Tomul I, partea I: A–B, Bucureşti, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea II: C, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul”, 1940; Tomul I, partea III, fascicula I: D de, Bucureşti, „Universul”, 1949; Tomul II, partea I: F–

[20] Despre aşa-numitele „sinonime analizabile”, care, în cazul de faţă, fac parte din aceeaşi familie în sens larg, vezi Moroianu (2010: 273-283).

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

I, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934, Academia Română; Tomul II [partea III]: *Ladă–lojniţă*.
DELR: *Dicţionarul etimologic al limbii române*, vol. I (A-B), coordonatori: acad. Marius Sala şi Andrei Avram, responsabil de volum: Doru Mihăescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
DLR: *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. Bucureşti, Editura Academiei, 1965-2010.
DEX: *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
DEXI: *Dicţionarul explicativ ilustrat al limbii române*, coord. ştiinţific: Eugenia Dima, Chişinău, Editura Arc & Gunivas, 2007.
DHLF: *Dictionnaire historique de la langue française*, sous la direction de Alain Rey, Paris, Le Robert, 1995.
DOOM: *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*. Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
MDA: *Micul dicţionar academic*, redactori responsabili: Acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 4 vol., 2001-2003.
MDN: *Marele dicţionar de neologisme*, de Florin Marcu, Bucureşti, Editura Saeculum, 2000.
Dicţionare electronice:
www.cnrtl.fr
www.dexonline.ro

Cărţi, studii şi articole:
Groza, L., 2004, *Elemente de lexicologie*. Bucureşti: Editura Humanitas Educaţional.
Mărănduc, C., 2008, *Familia de cuvinte*. Bucureşti, Editura Lucman.
Moroianu, C., 2010, „Motivarea internă a relaţiilor semantice. Sinonimia analizabilă", în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (editori), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze. I. Gramatică. Lexic, semantică şi terminologii. Istoria limbii şi filologie*. Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română, Bucureşti, 4-5 decembrie 2009. Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 273-283.
Negomireanu, D., 1994, „Familia lexicală sub aspect etimologic în limba română", *Studii şi cercetări lingvistice* 1-2 (XLV), 57-61.
Picoche, J., 1977, *Précis de lexicologie française*. *L'étude de l'enseignement du vocabulaire*, Editions Nathan.

ASPECTS OF THE LEXICAL-SEMANTIC ANALOGY IN ROMANIAN
A Case Study: Rom. *pune(re)* < Lat. *ponere*

By means of a case study, this article presents the fundamental role that the inherited words played in configurating the modern literary Rumanian.

Using the example of both the Rumanian verb *a pune* and of its extended lexical family, it is shown how the inherited Latin word stock contributed to the development and the diversification of the vocabulary, on the one hand, and how, on the other hand, it

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)

represented a repetitive analogical pattern during the process of the entrance, adaptation and formal and semantic accommodation of the neological loan words, direct or indirect ones, from Latin, from the Romance languages or from both of them simultaneously.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
cristian.moroianu@litere.unibuc.ro

BDD-A1970 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:08 UTC)